

УДК 94 (420+411) «1979/1997»

DOI: <https://doi.org/10.33782/2708-4116.2021.4.104>

Микола Половін*

ШОТЛАНДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ РУХ ЗА ЧАСІВ ПРЕМ'ЄРСТВА МАРГАРЕТ ТЕТЧЕР І ДЖОНА МЕЙДЖОРА

Анотація: У статті розглянуто історію національного руху в Шотландії під час правління трьох урядів Маргарет Тетчер (1979–1990), а також Джона Мейджора (1990–1997). Показано чинники, що справили вплив на ставлення Тетчер і Мейджора до Шотландії та їх соціально-економічну політику в країні, проведено аналіз причин невдоволення більшої частини електорату Шотландії урядами Тетчер і Мейджора, проаналізовано поступове зменшення популярності Консервативної партії Великої Британії на території Шотландії та відповідне збільшення електоральної популярності Шотландської національної партії у зазначений період.

Досліджено шотландський національний рух у розрізі англійсько-шотландських відносин. Продемонстровано процес внутрішнього розколу у стані шотландських націоналістів, його вплив на результати партій на місцевих і регіональних виборах у вказаний період. Розкрито причини повернення питання відновлення шотландського парламенту до порядку денного у політиці Сполученого Королівства на початку 1990-х років.

Ключові слова: Шотландія, Сполучене Королівство, ШНП, націоналізм, незалежність, Тетчер, Мейджор

Період з 1979 по 1997 рік, коли при владі у Сполученому Королівстві знаходилась Консервативна партія Великої Британії, був одним із ключових в історії країни в контексті розвитку шотландського національного руху. Під час правління урядів Маргарет Тетчер (а також її наступника Джона Мейджора) Консервативна партія починає втрачати свою популярність серед шотландських виборців, що, у свою чергу, невдовзі привело до відновлення функціонування шотландського парламенту вперше за майже 300 років. Відповідно, даний період історії Сполученого Королівства детально висвітлено в історіографії шотландських та англійських дослідників.

У ході роботи нами було використано, у першу чергу, працю сера Томаса Мартіна Девайна «Незалежність чи Союз: минуле і теперішнє Шотландії»¹, в якій один із найбільш авторитетних дослідників нової та новітньої шотландської історії детально описує внутрішньополітичні процеси в Шотландії у вказаний період і наочно демонструє причини, що зміцнили електоральну підтримку Шотландської національної партії протягом кінця 1980-х – початку 1990-х років. Окрім того, задля аналізу економіки Шотландії та порівняння її з економікою Англії, використано роботу Джона Філіпса «Деіндустріалізація, автомобільний завод Лінвуд і політичне відхилення Шотландії від Англії в 1960-х і 1970-х»².

* Половін Микола Сергійович – магістр історії, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Київ, Україна); ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2936-8373>; e-mail: nikolai.polovin@gmail.com

¹ Devine T.M. Independence or Union: Scotland's Past and Scotland's Present. Allen Lane, 2016. 651 p.

² Phillips J. Deindustrialization, the Linwood Car Plant and Scotland's Political Divergence from England in the 1960s and 1970s // Twentieth Century British History. 2019. № 3 (30). P. 339–423.

Зокрема, в цій праці дається важлива статистика щодо деіндустріалізаційних процесів в економіці Шотландії, а також показано їх вплив на соціальні та політичні чинники, що зумовили ріст популярності шотландських націоналістів. Зрештою, важливими є також праці дослідників з Університету Данді (Шотландія) Дж. Бочела та Д. Денвера, які вивчили електоральні дані місцевих і регіональних виборів на території Шотландії за більш ніж тридцятилітній період, починаючи з 1970-х рр.³ Серед вітчизняних істориків, політологів і дослідників міжнародних відносин дана тема, на жаль, поки що не знайшла широкого відображення. Винятком є роботи «Особливості розвитку сепаратистських рухів у регіонах Західної Європи»⁴ Л. Сталенної, а також «Етнополітичний конфлікт в Шотландії. Історія і сучасний стан»⁵ О. Кучика та І. Чабана, де побіжно зачіпається історія шотландського руху за незалежність.

Опрацювавши низку документів і роботи вищезгаданих авторів, нами поставлено наступні завдання: дослідити електоральну історію виборців Шотландії у 1979-1997 рр.; показати головні електоральні тренди, що зумовили поступове зменшення популярності Консервативної партії серед шотландських виборців (і, відповідно, збільшення популярності Лейбористської та Шотландської національної партій); проаналізувати причини стагнації шотландського національного руху в першій половині 1980-х рр., а також його поступове зміцнення у другій половині 1980-х і на початку 1990-х років.

Шотландська національна партія, яка зіграла одну з головних ролей у поваленні уряду Каллагана, стала однією з головних причин приходу в 1979 р. Консервативної партії Великої Британії до влади. Парадоксальність ситуації полягала в тому, що як лідер і новий прем'єр-міністр Сполученого Королівства Маргарет Тетчер, так і велика кількість членів її партії та кабінету були проти розширення владних повноважень Шотландії та Уельсу й неодноразово про це заявляли. Джеймс Каллаган, якого Тетчер змінила на посаді прем'єр-міністра країни, прокоментував це так: «Це перший випадок в історії, коли індічка проголосувала за раннє Різдво», маючи на увазі те, що лідери Шотландської національної партії (ШНП), відмовившись підтримувати уряд Каллагана і допомігши Тетчер стати прем'єр-міністром Великої Британії, головним чином нашкодили цим тільки собі⁶.

Слова Каллагана у певному сенсі стали пророчими, адже за часів прем'єрства Маргарет Тетчер питання деволюції Шотландії урядом Сполученого Королівства практично не піднімалося. На це наклались також і внутрішні проблеми ШНП, проявом чого стали провальні результати парламентських виборів 1979 р. та період застою самого руху за незалежність Шотландії. Слід зауважити, що прем'єр-міністр відрізнялася надзвичайно критичним ставленням як до шотландському націоналізму в цілому, так і до ШНП в якості виразника націоналістичних настроїв у Шотландії зокрема⁷. Загалом, таке відношення можна пояснити юніоністськими поглядами Тетчер, її приналежністю до британських

³ *Bochel J.M., Denver D.T.* The Scottish Council Elections 1995. Results and Statistics. University of Dundee, 1995. 99 p.

⁴ *Сталенна Л.* Особливості розвитку сепаратистських рухів у регіонах Західної Європи // Університетські наукові записки. 2016. № 57. С. 273-280.

⁵ *Кучик О., Чабан І.* Етнополітичний конфлікт в Шотландії. Історія і сучасний стан // Актуальні проблеми міжнародних відносин. 2011. № 101 (1). С. 31-36.

⁶ *Conley F.* General Elections Today. Manchester University Press, 1994. P. 95.

⁷ *Torrance D.* 'We in Scotland': Thatcherism in a Cold Climate. Edinburgh: Birlinn, 2009. P. 7.

націоналістів, а також її економічно-соціальними вподобаннями. Як Тетчер неодноразово зізнавалась сама, на неї сильно вплинули роботи Мілтона Фрідмана та Фрідріха Гаска, економістів, які сповідували ліберальні економічні принципи, де головну роль відіграє вільний ринок і мінімальне втручання держави в економіку країни. У той же час, шотландські виборці завжди відрізнялись більшою симпатією до лівоцентристської Лейбористської партії, яка протягом довгих десятиліть користувалася в Уельсі та Шотландії більшим успіхом, ніж партія консерваторів. Таким чином, доволі «ліва» Шотландія з одного боку та, з іншого боку, Маргарет Тетчер, яка сповідувала принципи вільного ринку та вбачала більшість проблем Сполученого Королівства у занадто активному втручанні держави в економіку, були майже приречені на конфлікт.

Важливо наголосити, що за часів правління Маргарет Тетчер набрала обертів деіндустріалізація Сполученого Королівства. Хоча процеси деіндустріалізації в країні почалися ще набагато раніше, у другій половині 1960-х років, саме впродовж 1980-х рр. ефект цього явища став особливо відчутним. Шотландія, яка до цього протягом віків була центром машинобудування та важкої промисловості Британської імперії й яка набагато більше за Англію, Уельс, а також Північну Ірландію залежала від цих галузей економіки, з усіх країн Великої Британії постраждала від цього найбільше. Так, у період з 1978 по 1988 роки, зайнятість працездатного населення Шотландії в промисловості впала з 39% до 28% жителів, у той час як відсоток загальної зайнятості серед шотландських чоловіків віком від 16 до 64 років впав з 78% у березні 1981 р. до 63% у березні 1991 р.⁸ Ріст безробіття був прямо пов'язаний із закриттям на території Шотландії великої кількості фабрик, заводів, суднобудівних підприємств і шахт. Тим не менше, уряди Тетчер, сповідуючи принцип економічного лібералізму, а відтак невтручання держави в економіку, не субсидіювали вищезгадані галузі, що неодмінно призводило до поступового невдоволення шотландського населення політикою центру.

Своєрідним піком конфліктних відносин і непорозумінь прем'єр-міністра Британії та шотландців стало запровадження Лондоном так званого подушного (поголовного) податку (англ. «community charge», більш відомого під назвою «poll tax») на території Шотландії у 1989 р. – майже за рік до того, як аналогічний податок був введений в Англії та Уельсі. Подушний податок змінив систему рейтингового податку та являв собою фіксовану суму, яку кожен громадянин мав платити до державної скарбниці⁹. Відсоток такого податку встановлювався місцевою владою. Подушний податок виявився вкрай непопулярним серед більшості жителів Сполученого Королівства, які пояснювали своє незадоволення тим, що за такої системи оподаткування найбільше страждали малозабезпечені прошарки населення. Шотландці були роздратованими більше за інших, адже, на їх погляд, запровадження нової непопулярної системи оподаткування на території їхньої країни на рік раніше, ніж в Англії, робило Шотландію «піддослідним кроликом Тетчер» (англ. «Thatcher's guinea pig»)¹⁰. У

⁸ Phillips J. Deindustrialization, the Linwood Car Plant and Scotland's Political Divergence from England in the 1960s and 1970s... P. 421.

⁹ Local government funding timeline: from rates to poll tax to council tax // TELEGRAPH. URL: <https://www.telegraph.co.uk/news/politics/8370222/Local-government-funding-timeline-From-rates-to-poll-tax-to-council-tax.html>

¹⁰ Fighting the poll tax – a look back at one of Glasgow's biggest battles captured in photos // GLASGOWLIVE. URL: <https://www.glasgowlive.co.uk/news/history/poll-tax-glasgow-biggest-battle-12956258>

1989-1990 рр. відбулися масові демонстрації проти даного податку в Единбурзі та Лондоні. Забігаючи наперед, варто зазначити, що подушний податок було вирішено скасувати вже у березні 1991 р., проте сама система й особливості її запровадження на території Сполученого Королівства лише підсилили негативне ставлення більшості шотландців до Тетчер та її уряду.

Треба сказати, що популярність М. Тетчер і так не була надто високою. У перші роки її прем'єрства рівень підтримки «Залізної Леді» неухильно падав у всьому Сполученому Королівстві не лише через процеси деіндустріалізації, але також і через кризову ситуацію в економіці Великої Британії загалом. Тим не менше, станом на 1982-1983 рр. показники популярності прем'єр-міністра знову починають рости, і відбувається це не в останню чергу через швидку перемогу у Фолклендській війні (2 квітня – 14 червня 1982 р.). У результаті, почали зростати почуття престижу та національної гордості за свою державу для багатьох британців¹¹. Окрім того, економіка Сполученого Королівства також починала стабілізуватись і відновлюватись, а зменшення державних витрат і неоліберальні заходи поволі почали давати необхідний ефект. Це дозволило Маргарет Тетчер у 1983 р. успішно переобратись на посаду прем'єр-міністра Великої Британії, а її партії – навіть збільшити на 58 місць своє представництво у парламенті в порівнянні з попередніми виборами (339 мандатів у 1979 р. проти 397 мандатів у 1983 р.)¹². На парламентських виборах 1987 р. консерватори змогли перемогти втретє, хоча і з менш вражаючим результатом (376 місць), а сама Тетчер стала першим прем'єр-міністром Великої Британії з 1820 р., яка змогла обертися на посаду тричі поспіль. Проте, висока популярність «Залізної Леді» та її партії була переважно в Англії, бо в Шотландії електоральні настрої суттєво відрізнялись від англійських.

Необхідно звернути увагу на те, що, незважаючи на досить непопулярну економічну політику в перші роки прем'єрства Маргарет Тетчер, Консервативна партія Великої Британії за результатами парламентських виборів 1983 р. майже не втратила голосів серед шотландців – 28,4% жителів Шотландії (що дорівнювало 21 місцю у Вестмінстері) проголосували за Торе, в той час як у 1979 р. цей показник складав 31,4% (22 місця, відповідно). Проте вже на наступних виборах, які пройшли у 1987 р., популярність консерваторів значно зменшилась. Всього 24% шотландців віддали свої голоси за партію Тетчер, що дало лише 10 місць у парламенті Британії – більш ніж вдвічі менше, ніж на попередніх виборах¹³. Забігаючи наперед, варто зазначити, що і на виборах 1992 р. результати консерваторів у Шотландії були менш ніж вражаючими, і набрані у 1992 р. 25,6% голосів шотландців означали, що Торе вдалося взяти лише 11 місць у Вестмінстері.

У той же час, Шотландській національній партії не вдалося скористатись поступовим зниженням популярності Консервативної партії серед виборців Шотландії. Внутрішні протиріччя та спроби осмислення програшу референдуму 1979 р. надовго загальмували розвиток ШНП і значним чином вплинули на електоральні успіхи шотландських націоналістів у наступні десятиліття. Частина керівництва Шотландської національної

¹¹ Margaret Thatcher (1925-2013) // Ipsos-MORI. URL: <https://www.ipsos.com/ipsos-mori/en-uk/margaret-thatcher-1925-2013>

¹² *Bochel J.M., Denver D.T.* The Scottish Council Elections 1995. Results and Statistics... P. 7.

¹³ *McGarvey N., Cairney P.* Scottish Politics: An Introduction. Red Globe Press, 2013. P. 48.

партії дійшла висновку, що електоральні невдачі були пов'язані з невизначеністю ШНП в ідеологічному плані, і почала активно пропагувати більш виражену ліву позицію партії. Ця група політиків на чолі з Алексом Салмондом (майбутнім лідером ШНП), Розанною Каннінген і Стівеном Максвелом заснувала свою фракцію під назвою «Група 79» (англ. «79 Group»), що була названа на честь року її створення¹⁴. Головна ідея даного угруповання полягала у тому, що чітка позиція ШНП зліва на політичному спектрі дозволить партії забрати голоси у лейбористів, особливо у центральних регіонах Шотландії, що і допоможе націоналістам покращити свої електоральні результати.

Незважаючи на амбітні плани, «Група 79» викликала все більше занепокоєння всередині ШНП і, як наслідок, ця фракція була виключена з Шотландської національної партії у 1982 р. Тим часом, криза всередині самої партії продовжувалась. Це демонструють, у тому числі, і результати виборів різного рівня на початку 1980-х років. Так, підтримка націоналістів впала до 15,5% голосів на місцевих виборах у Шотландії в 1980 р., потім до 13% на регіональних виборах 1982 р., а далі до 11,7% як на парламентських виборах 1983 р., так і на місцевих виборах 1984 р.¹⁵ Проте на наступних парламентських виборах у Сполученому Королівстві результати ШНП певним чином покращились. У 1987 р. шотландські націоналісти, не дивлячись на проблеми всередині партії, змогли заручитись підтримкою 14,1% голосів виборців, а за результатами парламентських виборів 1992 р. отримали вже 21,5% голосів¹⁶. Таким чином, вищезазначені електоральні результати засвідчують, що збільшення підтримки Шотландської національної партії в Шотландії у другій половині 1980-х рр. і на початку 1990-х років прямо корелювало зі зменшенням підтримки Консервативної партії серед шотландського населення. Тим не менше, як Торі, так і шотландські націоналісти продовжували вщент програвати Лейбористській партії Шотландії, яка станом на кінець 1980-х - початок 1990-х років продовжувала домінувати у політиці Шотландії.

Таким чином, можна зробити висновок, що для шотландського національного руху період правління Маргарет Тетчер виявився скоріше не дуже вдалим. Попри низки непопулярних рішень Тетчер на початку свого прем'єрства, на зразок жорсткої фіскальної політики та мінімальних державних витрат, що збільшили рівень безробіття у багатьох (особливо – в залежних від важкої промисловості) регіонах Шотландії, шотландським націоналістам не вдалося скористатися цими невдачами Консервативної партії для збільшення своєї популярності в країні. Частково причиною цього стала кризова ситуація всередині ШНП, частково – все ще висока, відносно інших політичних сил, популярність Лейбористської партії на території Шотландії. Зростаюча серед шотландців нелюбов до Маргарет Тетчер не була успішно конвертована в успіхи Шотландської національної партії протягом 1980-х рр. «Залізна Леді», незважаючи на свою безпосередню роль у трансформації економіки Шотландії, що частково зумовило ріст безробіття і невдоволення серед шотландців, змогла пробути на своїй посаді довгих 11 років, і була змушена подати у відставку тільки в листопаді 1990 р. після виголошення їй вотуму недовіри в якості лідера

¹⁴ Devine T.M. Independence or Union: Scotland's Past and Scotland's Present... P. 353-354.

¹⁵ Bochel J.M., Denver D.T. The Scottish Council Elections 1980. Results and Statistics. University of Dundee, 1980. P. 5.

¹⁶ McGarvey N., Cairney P. Scottish Politics: An Introduction... P. 48.

консерваторів через низку внутрішньополітичних проблем, таких як партійна боротьба всередині Консервативної партії, економічна рецесія у Сполученому Королівстві та неоднозначна репутація прем'єр-міністра, яка на думку все більшої кількості колег Тетчер починала шкодити консерваторам¹⁷. На цій посаді Тетчер замінив на той час канцлер скарбниці (англ. «Chancellor of the Exchequer») Джон Мейджор, який пробув прем'єр-міністром Сполученого Королівства наступні 7 років.

Зміна войовничо налаштованої по відношенню до будь-якої деволуції Тетчер на більш врівноваженого та менш поляризуючого Джона Мейджора певним чином заспокоїла частину електорату Шотландії. Як зазначалось вище, парламентські вибори 1992 р., незважаючи на сподівання шотландських націоналістів, знову завершилися загальною перемогою Консерваторів, цього разу – четверте поспіль. Але Торі починають втрачати популярність серед шотландців й отримали лише 25,6% голосів на виборах 1992 р. Це означало, що партії, які так чи інакше виступали за адміністративну реформу Сполученого Королівства (хтось більш активно, як ШНП, хтось менш активно, як ліберальні демократи та лейбористи, але не будучи проти цієї ідеї в цілому), набрали майже 75% голосів жителів Шотландії¹⁸.

Шотландська національна партія, яка мала великі сподівання на парламентські вибори 1992 р. і навіть запропонувала передвиборчий слоган «Вільні до 93» (англ. «Free by 93»), маючи на увазі свободу від правління Консервативної партії Великої Британії, знову змушена була змиритися з перемогою Торі, які були значно більш популярними серед англійських і валлійських виборців, що і допомогло партії перемогти на виборах, незважаючи на слабку підтримку даної політичної сили в Шотландії. Проте невдоволення консерваторами неухильно зростало, адже шотландські виборці, починаючи з 1955 р., протягом десятиліть в усіх наступних виборах віддавали більшість своїх голосів за лейбористів. Консервативна партія швидко здобувала репутацію політичної сили, яка править шотландцями, хоча насправді в Шотландії її не обирали¹⁹. У той же час керівництво Лейбористської партії, яка на той момент більше тридцяти років залишалась найпопулярнішою політичною силою в Шотландії, розуміло, що питання деволуції для Шотландії та Уельсу залишалось невирішеним. Відтак, Лейбористська партія була готова йти на компроміси, і ніколи не відкидала ідеї відновлення шотландського парламенту, як це робили консерватори за часів Тетчер і Мейджора.

З певним зростанням популярності ШНП (14,1% голосів на парламентських виборах 1987 р. і 21,5% голосів на парламентських виборах 1992 р.), до порядку денного повільно повертається і питання відновлення парламенту Шотландії. Це робилося не лише зусиллями ШНП, але й групами громадських активістів на зразок «Об'єднана Шотландія» (англ. «Scotland United»), «Спільна справа» (англ. «Common cause»), а також «Демократія для Шотландії» (англ. «Democracy for Scotland»); остання після оприлюднення результатів парламентських виборів 1992 р. навіть встановила намет на центральному, найвідомішому пагорбі в Единбурзі Калтон-хілл (англ. «Calton Hill»), наразі там знаходиться парламент

¹⁷ Travis A. Margaret Thatcher's resignation shocked politicians in US and USSR, files show // The Guardian. URL: <https://www.theguardian.com/politics/2016/dec/30/margaret-thatcher-resignation-shocked-us-ussr-files>

¹⁸ McGarvey N., Cairney P. Scottish Politics: An Introduction... P. 48.

¹⁹ Ibidem.

Шотландії) і прибрала його лише після оголошення результатів референдуму 1997 р.²⁰ Окрім того, у грудні 1992 р., коли в Единбурзі проводився саміт лідерів країн ЄЕС (попередник Європейського Союзу), близько 30 000 шотландців вийшли на демонстрацію із закликами збільшення рівня демократії для своєї країни²¹. Відповідно, як результати двох попередніх парламентських виборів, так і збільшення невдоволення шотландського населення політикою Торі, вказували на те, що на наступних виборах до Вестмінстеру за Консервативну партію, цілком можливо, проголосує ще менша кількість виборців Шотландії.

Необхідно наголосити, що серед британських істориків, у тому числі і вищезгаданого Томаса Девайна, доволі поширеною є думка про те, що 16 вересня 1992 р., день, який у подальшому став відомий як «Чорна Середа» (англ. «Black Wednesday»), серйозним чином вплинув на долю парламентських виборів 1997 р. Через низку особливостей, які були наявні у британській фінансовій системі, курс фунта стерлінгів протягом довгого часу залишався практично незмінним. Проте 16 вересня національна валюта Сполученого Королівства стала стрімко дешевшати. До кінця жовтня британська валюта здешевшала на більш ніж 14% у порівнянні з валютою Німеччини – дойчмаркою. У той же час, в порівнянні з долларом США падіння фунту виявилось ще сильнішим і склало близько 25% станом на листопад 1992 р.²² У результаті, уряд Джона Мейджора не мав іншого вибору, окрім як провести девальвацію фунта стерлінгів. Окрім того, Велика Британія змушена була вийти з Європейської валютної системи незважаючи на те, що перед цим Лондон витратив десятки мільйонів фунтів задля захисту своєї позиції в ЄВС. Події, що розгорнулися в Чорну Середу і в наступні декілька місяців, на нашу думку, стали для уряду Мейджора повним приниженням і демонстрацією своєї фінансової некомпетентності, що зіграло свою роль і в програші Консерваторів на виборах 1997 р.²³

У той же час, варто наголосити, що рівень життя у Шотландії в період прем'єрства Джона Мейджора знаходився на достатньо високому рівні та продовжував зростати. Так, у 1993–1994 рр. показники безробіття серед шотландців були трохи нижче середнього рівня по всьому Сполученому Королівству. За даними 1996 р., наявний дохід жителів Шотландії дорівнював 9 100 фунтів стерлінгів на рік, що було майже на одному рівні з Англією (9 140 фунтів на рік)²⁴. Зрештою, на початку 1990-х років шотландська економіка почала зростати трохи швидшими темпами, ніж у середньому по Великій Британії, особливо це було помітно в галузі промислового виробництва²⁵. Проте всі ці покращення в Шотландії не пов'язувалися з Консервативною партією та Джоном Мейджором зокрема. Негативне ставлення до попереднього лідера консерваторів, Маргарет Тетчер, ще було живим у

²⁰ Democracy for Scotland tent // National Museum Scotland. URL: <https://www.nms.ac.uk/explore-our-collections/stories/scottish-history-and-archaeology/democracy-tent/>

²¹ Scotland Demands Democracy March, 1992 // Scottish Political Archive. URL: <http://www.scottishpoliticalarchive.org.uk/2011/06/23/scotland-demands-democracy-march-1992/>

²² 1992: UK crashes out of ERM // bbc.co.uk. URL: http://news.bbc.co.uk/onthisday/hi/dates/stories/september/16/newsid_2519000/2519013.stm

²³ Devine T.M. Independence or Union: Scotland's Past and Scotland's Present... P. 452.

²⁴ Ibid. P. 453.

²⁵ Stevens J., Ashcroft B., McFarland M. The Scottish Economy: 1990–96. Quarterly Economic Commentary, 1992, № 18 (1). P. 56–57.

пам'яті шотландців – так само як і радикальні економічні та соціальні реформи Залізної Леді, і не в останню чергу вищезгаданий сумнозвісний подушний податок, який у 1989 р. викликав хвилю обурення в Шотландії, де він був запроваджений на цілий рік раніше, ніж в юрисдикції Англії та Уельсу²⁶. Відповідно, навіть покращення рівня життя пересічних шотландців не могло забезпечити Консервативній партії достатнього рівня підтримки на наступних виборах.

Лейбористська партія Великої Британії, як головна суперниця консерваторів, також поклала на вибори 1997 р. великі надії. Будучи в ролі опозиційної партії протягом 18 років, лейбористи готувались повернути собі владу і задля цього були готові на серйозні реформи. Тим не менше, проблеми неочікувано спіткали лейбористів у травні 1994 р., коли від серцевого нападу раптово помер на той час лідер партії, Джон Сміт²⁷. Сміт виступав за надання більших політичних повноважень для Шотландії та Уельсу, починаючи з 1970-х років, тому з його смертю питання деволюції і його пріоритетність у стратегії Лейбористської партії повисло в повітрі. Не додавало впевненості шотландським націоналістам і те, що Тоні Блер, який очолив Лейбористську партію Великої Британії у липні 1994 р., ніколи прямо не висловлювався за відновлення парламенту Шотландії²⁸. Так чи інакше, але у жовтні 1994 р. почався якісно новий етап в історії Лейбористської партії, адже саме тоді було покладено початок радикальному ребрендингу даної політичної сили, який отримав назву «Новий Лейборизм» (англ. «New Labour»)²⁹.

Термін «Новий Лейборизм» був вперше використаний Тоні Блером під час партійної конференції у жовтні 1994 р., де було висунуто слоган «Новий Лейборизм, Нова Британія» (англ. «New Labour, New Britain»), а вже у 1996 р. було опубліковано чорновий варіант нового маніфесту Лейбористської партії, що називався «Новий Лейборизм, Нове Життя для Британії» (англ. «New Labour, New Life for Britain»). Револьюційність Нового Лейборизму головним чином полягала в тому, що партія вперше за довгі десятиліття відходила від певних соціалістичних постулатів, які сповідувала раніше, відкрито приймаючи принципи ринкової економіки і, загалом, стаючи ближчою до центру політичного спектра. Така ідеологічна трансформація Лейбористської партії стала прямим наслідком впливу на цю політичну силу центристської філософії англійського соціолога Ентоні Гіденса, відомої під назвою «Третій Шлях» (англ. «The Third Way»).

У липні 1996 р., напередодні парламентських виборів 1997 р., перед якими оновлена Лейбористська партія за інформацією більшості соціологічних опитувань стабільно випереджала консерваторів, лейбористами було опубліковано передвиборчий маніфест. Окрім низки нових позицій з приводу економічного розвитку Британії, а також шляхів досягнення соціальної справедливості, лейбористами було дано обіцянку в разі перемоги на

²⁶ Collins N. Local government funding timeline: from rates to poll tax to council tax // TELEGRAPH. URL: <https://www.telegraph.co.uk/news/politics/8370222/Local-government-funding-timeline-From-rates-to-poll-tax-to-council-tax.html>

²⁷ Dalyell T. A Life in Focus: John Smith, Labour Party leader, 1992 to 1994 // INDEPENDENT. URL: <https://www.independent.co.uk/news/lifeinfocus/john-smith-labour-leader-politics-death-obituary-kinnock-blair-a8732851.html>

²⁸ Devine T.M. Independence or Union: Scotland's Past and Scotland's Present... P. 456.

²⁹ New Labour because Britain deserves better // Archive of Labour Party Manifestos. URL: <http://www.labour-party.org.uk/manifestos/1997/1997-labour-manifesto.shtml>

виборах провести до осені 1997 р. референдуми в Шотландії та Уельсі з приводу деволюції владних повноважень до Единбургу і Кардіффу, відповідно³⁰. Вартим уваги є те, наскільки різним було бачення необхідності деволюції в очах Лейбористської партії Великої Британії та Шотландської національної партії. У передвиборчому маніфесті перших було явно зазначено, що деволюція є необхідним кроком, адже завдяки цьому «союз [Англії та Шотландії] буде зміцнено, а загрозу сепаратизму – прибрано» (англ. «...The Union will be strengthened and the threat of separatism removed»). У той же час, Шотландська національна партія протягом десятиліть виступала з позиції того, що відновлення шотландського парламенту є лише необхідним етапом на шляху до суверенності та незалежності країни. У цьому позиція ШНП контрастувала з позицією лейбористів³¹. Так чи інакше, але у 1997 р. в шотландських націоналістів, вперше з часів програного референдуму про деволюцію 1979 р., з'явився реальний шанс відновити парламент Шотландії за допомогою Лейбористської партії.

Необхідно зазначити, що повернення «шотландського питання» (а разом з ним і питання парламенту Уельсу, що, однак, було далеко не таким нагальним і важливим) до порядку денного британської політики супроводжувалось кількома факторами. З одного боку, Лейбористська партія, як зазначалося, була готова йти на компроміси і навіть внутрішні зміни заради повернення до влади в Британії, що зумовило більш лояльну позицію до адміністративної реформи в країні та підтримку деволюції. У цьому контексті шотландським націоналістам, які протягом десятиліть боролися за відновлення парламенту Шотландії, допомогла реформа Лейбористської партії і початок нового етапу в її історії під назвою «Новий Лейборизм». Треба нагадати, що популярність Консервативної партії Великої Британії у другій половині 1980-х років на території Шотландії почала зменшуватись, у той час як кількість голосів, відданих за Шотландську національну партію, почала рости. Про збереження такої тенденції у шотландській політиці свідчить і динаміка місцевих і регіональних виборів у Шотландії в першій половині 90-х років ХХ ст.

Так, на регіональних виборах у Шотландії у 1990 р. консерватори набрали 19,6% голосів, у той час як на наступних регіональних виборах 1994 р. їх результат склав лише 13,7%. Разом з тим, у 1990 р. ШНП набрала 21,8% голосів, а на виборах 1994 р. голоси за неї віддали вже 26,8% шотландців³². Така ж картина спостерігається і за результатами місцевих шотландських виборів. Якщо у 1992 р. за Консервативну партію проголосувало 23,2% виборців, то вже на місцевих виборах 1995 р. в Шотландії Торі змогли заручитись підтримкою лише 11,5% населення країни. Це, знову таки, контрастує з електоральними результатами Шотландської національної партії на тих самих виборах: вже в 1992 р. ШНП обігнала Консервативну партію та набрала 24,3% голосів, а на місцевих виборах 1995 р. заручилася підтримкою 26,1% голосів шотландців, що було приблизно в 2,5 рази більше, ніж у Консервативної партії³³.

³⁰ New Labour because Britain deserves better... URL: <http://www.labour-party.org.uk/manifestos/1997/1997-labour-manifesto.shtml>

³¹ Cusick J. Election '97: SNP sets out its socialist vision // INDEPENDENT. URL: <https://www.independent.co.uk/news/election-97-snp-sets-out-its-socialist-vision-1265903.html>

³² Bochel J.M., Denver D.T. The Scottish Regional Elections 1990. Results and Statistics. University of Dundee, 1990. P. 45.

³³ Bochel J.M., Denver D.T. The Scottish District Elections 1992. Results and Statistics. University of Dundee, 1992. P. VI.

Таким чином, з вищенаведеного можна зробити наступні висновки: результати місцевих і регіональних виборів стали прелюдією до розгромного програшу Консервативної партії Великої Британії на парламентських виборах 1997 р., що сталося вперше за 18 років. За загальними результатами голосування на території Сполученого Королівства, Лейбористська партія під керівництвом Тоні Блера, завдяки зазначеним вище факторам, здобула вражаючу перемогу та змогла отримати 418 мандатів у Вестмінстері. З іншого боку, популярність Консервативної партії серед шотландських виборців значним чином ослабла; у 1997 р. партія втратила більше половини місць у парламенті Великої Британії та змогла зберегти за собою лише 171 мандат, що стало найбільш розгромною поразкою консерваторів з 1906 р.³⁴

Окрім того, в Шотландії на парламентських виборах за Торі проголосували лише 17,5% виборців, що для партії означало втрату всіх своїх шотландських парламентарів, і стало для даної політичної сили болючою поразкою. Більше того, починаючи саме з парламентських виборів 1997 р., Консервативна партія Великої Британії почала фінішувати на території Шотландії позаду Шотландської національної партії. Цей тренд і досі зберігається станом на 2021 р.

Таким чином, з перемогою Лейбористської партії на парламентських виборах 1997 р. дорога до відновлення шотландського парламенту була відкритою, і все вказувало на те, що референдум 1997 р. в Шотландії завершиться перемогою прибічників деволуції.

Mykola Polovin

Scottish National Movement during the premierships of Margaret Thatcher and John Major

Abstract: This article addresses the history of the Scottish independence movement with all the unique features inherent to it, as well as the history of the Scottish National Party (SNP) in the period from 1979 to 1997. Key factors that caused the popularization of the SNP as the main nationalistic force in Scottish politics during the mentioned above period of Scotland's history have been analyzed. SNP's ideological evolution, its gradual professionalization and the party's electoral efficiency improvements have been demonstrated. Using data from the local, regional and parliamentary elections in both Scotland and United Kingdom in the aforementioned time period, analysis of trends and preferences among the Scottish electorate has been carried out.

Main stages of the SNP's development within the context of the history of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland have been shown. Detailed research of the main economic, social and political tendencies in the United Kingdom in general and Scotland in particular in the years 1979-1997 has been carried out. Influence of these tendencies on electoral successes and failures of the Scottish nationalists and their opponents in mentioned above years has been demonstrated. A number of objective and subjective factors in the United Kingdom's domestic politics that influenced the development of both Scottish

³⁴ Audickas L., Cracknell R., Loft P. UK Election Statistics: 1918-2019: A Century of Elections // Briefing Paper CBP7529. House of Commons Library, 2020. P. 7.

nationalist movement and the Scottish National Party as the main nationalist political force in Scotland have been analyzed.

Special attention is paid to detailed analysis of Margaret Thatcher's personal relationship with Scotland. John Major's influence on London's changing position towards Scotland in the years 1990-1997 has been shown. Research on societal, military and economic underpinnings of Westminster's policies with regards to Scotland from 1979 till 1997 has been carried out.

Keywords: Scotland, United Kingdom, SNP, nationalism, independence, Thatcher, Major